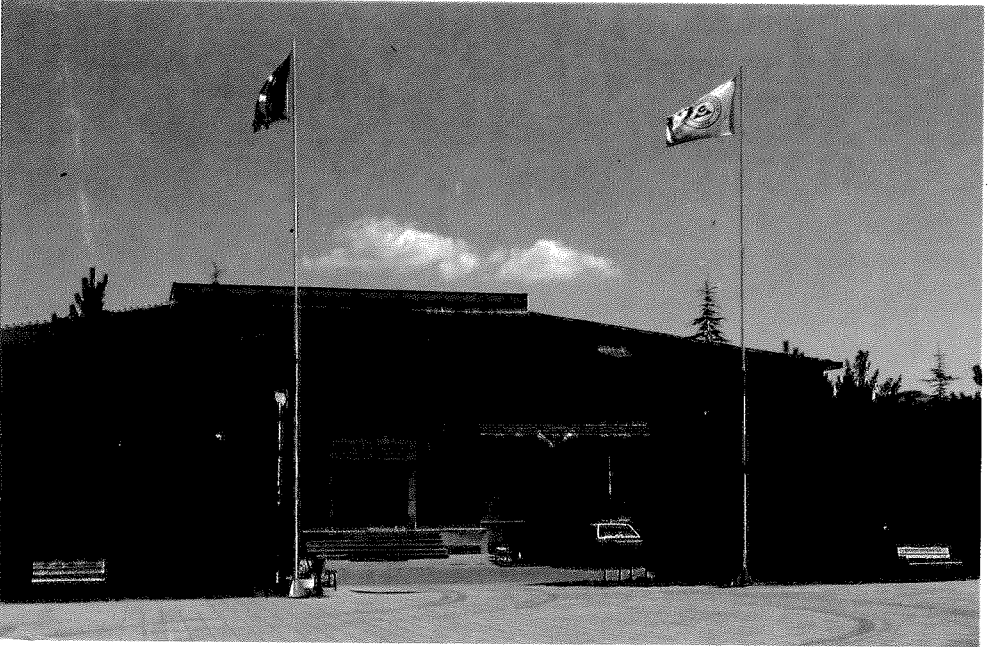

**ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
NEVŞEHİR TURİZM İŞLETMECİLİĞİ VE
OTELCİLİK YÜKSEKOKULU**

**TURİZMDE İŞ AHLAKI
(11-13 KASIM 2005)**

HAFTASONU TURİZM KONFERANSI X

**Aralık 2006
NEVŞEHİR**

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
NEVŞEHİR TURİZM İŞLETMECİLİĞİ VE OTELCİLİK
YÜKSEKOKULU**

**TURİZMDE İŞ AHLAKI
(11-13 KASIM 2005)**

HAFTASONU TURİZM KONFERANSI X

**Aralık 2006
NEVŞEHİR**

**HAFTASONU TURİZM KONFERANSI X'NUN BASKIYA HAZIRLANMASINA
KATKIDA BULUNANLAR:**

Prof. Dr. Salih KUŞLUVAN Başkanlığında;

- Yrd. Doç. Dr. Mustafa KOYUNCU
- Okutman Bülent BAY
- Yrd. Doç. Dr. Zeynep KUŞLUVAN
- Yrd. Doç. Dr. İbrahim İLHAN
- Arş. Gör. Duygu EREN
- Arş. Gör. Ahmet UŞAKLI
- Arş. Gör. Ramazan EREN
- Erkan SARIKAYA

HAFTASONU TURİZM KONFERANSI X HAKEM KURULU

- Prof. Dr. AKOĞLAN KOZAK, Meryem
- Prof. Dr. AKTAŞ, Ahmet
- Prof. Dr. AVCIKURT, Cevdet
- Prof. Dr. HACIOĞLU, Necdet
- Prof. Dr. İSTANBULLU DİNÇER, Füsün
- Prof. Dr. KUŞLUVAN, Salih
- Prof. Dr. ORAL, Saime
- Prof. Dr. RIZAOĞLU, Bahattin
- Prof. Dr. TİMUR, Alp
- Prof. Dr. TOSUN, Cevat
- Prof. Dr. USAL, Alparslan
- Prof. Dr. USTA, Öcal
- Prof. Dr. VARINLI, İnci
- Doç. Dr. ÇAKICI, A. Celil
- Doç. Dr. DENİZER, Dündar
- Doç. Dr. KARAMUSTAFA, Kurtuluş
- Doç. Dr. KOZAK, Metin
- Doç. Dr. KOZAK, Nazmi
- Doç. Dr. MAVİŞ, Fermani
- Doç. Dr. OKUMUŞ, Fevzi
- Doç. Dr. ÖZTÜRK, Yüksel
- Doç. Dr. TEPECİ, Mustafa
- Yrd. Doç. Dr. BİRDİR, Kemal
- Yrd. Doç. Dr. BUYRUK, Lütfi
- Yrd. Doç. Dr. ÇOLAKOĞLU, Osman Eralp
- Yrd. Doç. Dr. DEMİRER, Halil
- Yrd. Doç. Dr. DUMAN, Teoman
- Yrd. Doç. Dr. İLHAN, İbrahim
- Yrd. Doç. Dr. KOYUNCU, Mustafa
- Yrd. Doç. Dr. KUŞLUVAN, Zeynep
- Yrd. Doç. Dr. YEŞİLTAŞ, Mehmet

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ (Erciyes Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Cengiz UTAŞ)	III
AÇILIŞ KONUŞMASI	
Prof. Dr. Salih KUŞLUVAN (Nevşehir Turizm İşl. ve Otel. Y.O. Müdürü)	IV
BİRİNCİ OTURUM	
Oturum Başkanı : Prof. Dr. Necdet HACIOĞLU	
Yrd. Doç. Dr. İbrahim İLHAN	
Etik ve Etiksel Karar Verme	1
Yrd. Doç. Dr. Ayşehan ÇAKICI	
Postmodernizmin Etik ve Düşünce Biçimimize Yansıması	19
Arş. Gör. Alper ASLAN	
Doç. Dr. Metin KOZAK	
Turizmde Gelişme ve Etik Sorunları : Üniversite Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma	34
OTURUM TARTIŞMALARI	55
İKİNCİ OTURUM	
Oturum Başkanı : Prof. Dr. Rifat YILDIZ	
Öğr. Gör. Nagehan SÖNMEZ GÖK	
Pazarlama ve Tüketici Etiğinin Otel İşletmelerinin Yiyecek İçecek Bölümü Yöneticileri İle Müşterileri Üzerinde Yapılan Bir Araştırma İle İncelenmesi ...	61
Doç. Dr. İnci VARİNLİ	
Arş. Gör. Duygu EREN	
Konaklama Endüstrisi Çalışanlarının İş Ortamında Etik Davranışlar İle İlgili Algılamaları	86
OTURUM TARTIŞMALARI	96
ÜÇÜNCÜ OTURUM	
Oturum Başkanı : Prof. Dr. Füsun İSTANBULLU DİNÇER	
Doç. Dr. Mustafa TEPECİ	
Yrd. Doç. Dr. Teoman DUMAN	
Öğr. Gör. Kamil AKYOLLU	
Turizm İşletmeciliği Eğitimi Alan Üniversite Öğrencilerinin İş Etiği Kapsamındaki Davranışları	101
Yrd. Doç. Dr. Uysal YENİPİNAR	
Yrd. Doç. Dr. Şule AYDIN	
23. Uluslararası Üniversite Spor Olimpiyatları (Universiade), İzmir 2005 Yaz Oyunlarında Gönüllülerin Etik Davranışları ve Yönetimine İlişkin Bir Araştırma	114

ETİK VE ETİKSEL KARAR VERME

Yrd. Doç. Dr. İbrahim İLHAN*

GİRİŞ

Etiksel yönetim, işletme başarısına ve toplumsal refaha katkı sağlamaktadır. Bu nedenle, iş dünyasında neyin iyi ve doğru olduğuna karar vermek işletmecilik etiğinin önemli bir parçasıdır. Yönetim etiği çağdaş yönetimin, etiksel karar verme ise yönetim etiğinin temel konularından biridir. İşletmecilik etiği yazınında etiksel karar verme süreci ve sürece etki eden faktörlere, ahlaki yargı ve ahlaki gerekçelendirme konusuna, ahlaki yargı ve davranış arasındaki ilişkilere uzun süredir ve gittikçe artan bir ilgi var.

Etiksel karar vermenin ne olduğu, etiksel karar verirken bireyi nelerin etkilediği, kararların etiksel niteliğini yükseltmek için alınabilecek tedbirler olup olmadığı gibi etiksel karar vermenin değişik boyutlarını araştıran, bu araştırmaları gözden geçiren, olumlu ve olumsuz eleştiren, konunun araştırılması gereken yönleri ve unsurlarını gösteren çalışmalar bulunmaktadır.

Bu çalışmada, (a) etiğin konusunu oluşturan ahlak, ahlak normu, ahlak kuramları, ahlaki yargı, ahlaki gerekçelendirme ve etiğin araştırma düzeylerinin tanımlaması yoluyla etik ve etiksel karar verme kavramı; (b) Etiksel karar verme modelleri ve işlevleri; (c) Etiksel karar vermeyi etkileyen faktörler açıklanmaktadır. Çalışmanın amacı, işletmecilikte karar vermenin etiksel niteliğinin yükseltilmesine yardımcı olabilecek etiksel karar verme modellerini ve işlevlerini bu konuda rehberlik beledikleri varsayılan işletmecilik öğrencileri, eğitimcileri ve yöneticilerine tanıtmaktır.

1. ETİK

Etik ve etiksel sözcükleri İngilizce ethics ve ethical sözcüklerinden gelmektedir. Etik kavramını tanımlamak ve açıklamak için öncelikle etiğin konusu ve alanı olan ahlak kavramını tanımlamak ve açıklamak gerekir. Ahlak sözcüğünün sözlük ve günlük yaşamdaki tanımları, çalışmada hangi anlamda kullanıldığı, ahlak ve etik kavramları arasındaki ilişki ve farklılığın açıklanması metnin anlaşılabilir olması bakımından önem taşımaktadır.

* Erciyes Üniversitesi, Nevşehir Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu, Öğretim Üyesi

Ahlak

Türkçede ahlak kavramı, İngilizce moral sözcüğünün karşılığıdır. Huy, mizaç, yaratılış anlamına gelen Arapça hulk sözcüğünün çoğuludur (Köknel, 1996, 81). Türkçe sözlüğe göre, bir toplum içinde kişilerin benimsedikleri, uymak zorunda buldukları davranış biçimleri ve kurallarıdır (TDK, 1988). Günlük dilde ahlak, sıklıkla kişisel yaşamla, özellikle cinsel alışkanlıklar ve kurallarla ilişkilendirilir (Haynes, 2002, 19).

Bu çalışmada ahlak, belirli bir zamanda, belirli bir kültürde neyin iyi neyin kötü olduğuna ilişkin, kişilerin genel olarak neleri yapmaları, neleri yapmamaları gerektiğini dile getiren çeşitli ve değişken yazılı ve yazısız norm sistemleri olarak tanımlanmaktadır.

Norm, ölçü için kullanılan standart birimdir. Ahlak alanında norm; doğru ve iyi eylemi belirleyen kural, uygun davranış için standart, eylemde temele alınan davranış ilkesi, değeri yargılama ya da değer biçmek için kullanılan ölçüdür (Cevizci, 1997, 508 -509). Ahlak normları; iyi ve kötüye ve doğru ve yanlışa ilişkin varsayımları, inançları, değerleri, ilkeleri, standartları, kuralları kapsar. Ahlak normlarının ne olduğu, nasıl oluşturulduğu, niçin oluşturulduğu, kimin oluşturduğu, nerede oluşturulduğu, ne zaman oluşturulduğu, nereden geldiği (!), onlara uyulup uyulmadığı ahlak felsefesinin ve ahlak biliminin konusudur. Ahlak bilimi, nesnel olarak bunları belirlemekle uğraşırken, ahlak felsefesi fiilen ahlak normlarını tahlil etmek, eleştirmek, yenilerini önermekle uğraşır.

Ahlak normları, insanların birbiri karşısında kendini güvenlikte hissedebilmesine, birbirine yardım edebilmesine, huzur içinde işbirliği yapabilmesine ve birbirinin varlığından korku ve kuşkuyla lekelenmemiş bir keyif alabilmesi için birbirine karşı tavırlarına kılavuzluk eder. Bu tür normlara her zaman ihtiyaç duyulur (Bauman, 1988, 27). *Ahlak normları*; bir toplumsal oluşuma özgüdürler, tarihsel ve somut olarak belirlenmişlerdir. Bireyler belirli bir kültürün içinde doğduklarından bireylerin onları kabul veya retlerinden önce vardılar. Kültürün mensupları tarafından bilinirler. Diğer gelenekler ve kurallar ile birlikte kültür ve kurumları içerisinde bir nesilden diğerine aktarılırlar. İşte bu nedenlerden dolayı eylem için rehberlik sağlayan nesnel bir statüye sahip olurlar. Bu statüleri ile de toplumsal bir kurum önerirler. Böylece ahlak, bir toplumun iyi ve doğru ya da kötü ve yanlışa ilişkin ortak isteklerini bireylere benimsetme girişimine de dönüşebilirler. Ahlak normlarına uygun davranışlar ahlaklı, uygunsuz davranışlar ahlaksız davranış kabul edilir. Ahlak normları, ahlakların uygulanmasını düzenlerler (Çalışlar, 1983, 10; Russell, 1993, 159; Beauchamp and Bowie, 1997, 1-2; Pieper, 1999).

Ahlak, bazen yazılı normlar bütünü anlamında da kullanılmaktadır. Bu tür yazılı davranış kuralları; belirli bir amaç için türetilmiş normlardan veya mevcut normlar arasından seçilmiş, uzlaşmayla kararlaştırılmış ve evrensel olarak geçerli

kılınmak istenen belgelerdir. Bu tür yazılı norm bildirgelerine ahlâklılık bildirgeleri ya da kodları denilebilir. Bu tür normlar, bütün insanların başka insanlara nasıl muamele etmeleri ve bütün insanların nasıl muamele görmeleri gerektiğine ilişkin talepler getiren normlardır (Kuçuradi, 2003, 7 -9). İşletmecilikte de bu tür ahlak normlarına, etik kuralları (ethical codes) denilmektedir. Bu tür temel ahlak normları getirme niyetiyle oluşturulmuş olan Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi, bir evrensel ahlâklılık bildirgesi -ya da evrensel etik- sayılabilir. Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu Dünya Turizm Örgütüne üye 144 ülkenin görüşleri sonucu oluşturulan ve 13 Kasım 2001 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kabul edilen Turizm Ahlak İlkeleri de yazılı ahlak normlarına örnek gösterilebilir¹.

Ahlak kavramının tanım ve açıklamalarından sonra bu aşamada etik kavramına geçilebilir. Yunanca karakter anlamına gelen ethos sözcüğünden türetilen etik kavramının anlamı; ideal ve soyut olanı işaret ederek, ahlak kurallarının ve değerlerinin incelenmesidir (Fromm, 1995, XXVI). Etik; kullanılan ahlak terimlerini ve ahlaki yargıların statüsünü analiz eder ve takınılan ahlaki tutumlar ardında yatan yargıları ele alır. Yanlış ve doğru, iyi ve kötü, erdem ve kusur ile insanın yaptıkları ve yapmadıklarının sonucunu değerlendirme ile ilgilidir (Nuttall, 1995, 15). İnsanların ahlaksal ilişkilerini, davranış biçimlerini ve görüşlerini araştıran bir felsefe dalıdır (Çalışlar, 135).

Değişik tanımların sentezinden oluşturulan ve bu çalışmada benimsenen tanım şudur: Etik, ahlak normlarını analiz eden, ahlak ile ilgili doğru ve yanlış, iyi ve kötü yargılarını ele alan, ahlaki eylemin doğasını irdeleyen, açıklamaya çalışan ve ahlak normları öneren felsefe dalıdır². Bu tanıma göre etiğin özellikleri ve işlevleri aşağıdaki maddelerle açıklanabilir:

- İyi ve kötü, yanlış ve doğru kavramlarını tanımlar.
- Takınılan ahlaki tutumun, yargının, eylemin doğru, iyi, yanlış, kötü olarak değerlendirilmesinin gerekçelerini, ahlakın özü ve toplumdaki işlevini inceler.
- Bireysel yaşamın amacı ve anlamını; toplumsal yaşamın gerekçelerini; bireyin toplum ile ilişkisini; bireysel ve toplumsal ilişkilerin temelini oluşturan ahlaki karar ve eylem normlarını iyi ve kötü, doğru ve yanlış, olumlu ve olumsuz olma açısından inceler; över, yerer, pekiştirir veya yenilerini önerir.
- İyi insan olmak için gerekli özellikleri, bireyin davranışlarını belirleyecek ve hatta sınırlandıracak normları - bir kişi ya da bir olaya iyi ya da kötü denilebilmesinin ölçütleri - hangi davranışın doğru ve hangisinin yanlış olduğunu, neyin hayata anlam kazandırdığını ve ne için mücadele edilmesi gerektiğini araştırır, tanımlar, açıklar.

¹ Turizm Ahlak İlkeleri'nin tam metni T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın resmi internet sitesinde bulunmaktadır.

² Ahlak bilimi açıkça norm önermez. Ancak, bir ahlak normunun ne işlere yaradığını bulgulayarak, nesnellikinden aldığı güç ile onu meşrulaştırabilir. Bir normun işe yaramadığını göstererek, açıkça olmasa bile onu yerebilir.

Etik, ahlak bilimi ve ahlak felsefesidir. Bilimsel etik ile felsefi etiği birbirinden ayırmanın ölçütü yöntemleridir. Ahlak, bilimsel yöntemler ile incelendiğinde, etik bir bilimdir, bilimin bir dalıdır. Ahlak ile felsefe düzleminde, felsefenin yöntemleri ile uğraşıldığında, etik bir ahlak felsefesidir. Bilimsel etik, ahlak felsefesinin ortaya koyduğu normları, onların toplum içinde ne işe yaradığını, ne tür sonuçlar doğurduğunu kendi yöntemleri ile ortaya koyabilir. Ahlak felsefesi, bilimsel etiği kendisine konu seçebilir, bilimsel etiğin ortaya koyduğu bulguları değerlendirebilir, yorumlayabilir, eleştirebilir. Ahlak felsefesi ve ahlak bilimi, ahlaki olduğu kadar birbirlerini de konu edinebilirler. Ahlak bilimine, betimleyici etik denir. Ahlak felsefesine, felsefi etik denir.

Betimleyici Etik

Betimleyici etik; etik ile uğraşan bilim dalıdır. Betimleyici etik, ahlak alanına bilimsel yaklaşımın uygulanmasıdır. Bu yaklaşım, norm bildirmek yerine sadece insan eylemlerini gözlemleyerek eylemlerin sonuçlarını betimler. Olması gereken ve değerler yerine olanla ve olgularla ilgilenir. Ahlaki inançlar ile ilgili sosyolojik ve psikolojik olgulardan oluşur. Örneğin sosyoloji, bir toplumun hangi ahlaki değer ve inançları benimsediği, o toplumda ne tür ahlaki ilke ve kurallara yer verildiği, hangi ahlaki ideallerin peşine düştüğü sorularını, değerden bağımsız olgusal bir araştırma ile cevaplamaktadır. Bilimci etik, kural koyan etik önermeleri insan doğasıyla ilgili psikolojik olgulara, insan toplumuyla ilgili sosyolojik gerçeklere dayandırır. Böylece, bir anlamda, aslında normatif kuramları insan ve toplumla ilgili olgusal veriler yoluyla meşrulaştırır.

Felsefi Etik

Felsefi etik; ya da ahlak felsefesi, felsefenin bir dalıdır. Ahlak konusunda felsefe yapmaktır. Ahlak felsefesinin ne yaptığını anlamak için, önce felsefenin ne yaptığını bilmek gerekir. Felsefe yapmak, hayatın temel soruları hakkında mantıklı akıl yürütmektir. Felsefede akıl yürütmek, diğer alanlarda akıl yürütmekle aynıdır: Önce soru sorulur, bilgi toplanır; başkalarının ne söylediği gözden geçirilir; farklı görüşler ve görüşlere itirazlar dikkate alınır; bir cevap bulunur, cevabın gerekçeleri sıralanır; gerekçeleri destekleyecek gerçekler gösterilmeye çalışılır. Mantıklı akıl yürütmek, bir önermeden bir sonuca ulaşmaya çalışmaktır. Eğer önerme doğruysa, mantıksal olarak sonuç da onu takip edecektir. Önermenin doğruluğundan emin olunursa, varılan sonuçtan da emin olunur. Ahlak felsefesi yapmak, ahlaki temel sorular hakkında akıl yürütmektir. Ahlak felsefesinin, "Ahlaki yargıların doğası ve metodolojisi nedir?" ve "Hangi ilkelere bağlı olarak yaşanmalı?" gibi iki temel sorusu vardır. Birinci soru, ahlak felsefesinin meta-etik düzeyinin, ikinci soru ise normatif etik düzeyin sorusudur (Gensler, 1998, 2-9). Ahlak felsefesi olarak etik, normatif etik ve meta-etik olarak iki düzeyden oluşur (Cevizci, 2002; Poyraz, 1996).

Normatif Etik

Normatif, insan davranışını bir norma göre düzenleme, bir norm oluşturma, olması gerekeni gösterme tavrı için kullanılan sıfattır (Cevizci, 1997, 508-509). *Normatif etik*, bu tavır ile neyin iyi neyin kötü olduğunu söyler, kural koyar ve insanlara ahlaki bakımdan rehberlik eder. Günlük hayatta kullanılan ahlak kavramına denk düşer³. Normatif etik kuramlar (Trevino and Nelson, 2004, 89), şunu yapmalısın tipinde reçeteler sunarlar. Bu nedenle bu tür felsefi kuramlara reçete ya da ön kayıtlamacı kuramlar (prescriptive teoriler) denir.

Etik tarihi boyunca öne sürülmüş olan çok sayıda normatif etik (ya da ahlak) kuramı vardır. Daha anlaşılır, açıklanır, tartışılır olması için ahlak kuramlarını kendi içlerinde sınıflandırmanın birkaç yolu vardır. Birinci yol; ahlaki değer kuramları ve ahlaki yükümlülük kuramları ayırımıdır. İkinci yol⁴; birincisine bütünüyle koşturarak teleolojik, consequentialist yani sonuçsalci ahlak kuramları ve deontolojik yani sonuçsalci olmayan ahlak kuramları ayırımıdır. Üçüncü yol; temellendirmeye dayalı sınıflandırmadır: Öne sürülen kuramın temellendirilme tarzına, yani ahlak olgusuna nereden hareketle yaklaşıldığına, ahlaklılığın neye dayandırıldığına ve ahlak kuramının nasıl meşrulaştırıldığına bağlı olarak yapılan sınıflandırmadır. Temellendirmeye dayalı sınıflandırma; kozmolojik temellendirme, teolojik temellendirme, antropolojik temellendirme ve toplumsal temellendirme olarak ahlak kuramlarını dört sınıfa ayırır (Cevizci, 2002, 13 -20; Özlem, 2004, 24 -30).

İşletmecilik etiği yazınında ahlak kuramları sınıflandırılırken genellikle yukarıda belirtilen ikinci yol tercih edilir ve ahlak kuramları; sonuçsalci ve sonuçsalci olmayan kuramlar olarak sınıflandırılır. Bu çalışmada da aynı yol izlenmekte, sonuçsalci ahlak kuramları ve sonuçsalci olmayan ahlak kuramları ayırımı yapılmaktadır. Sonuçsalci ve sonuçsalci olmayan ahlak kuramlarının tanımları, açıklamaları, örnekleri aşağıda sunulmaktadır.

a. Sonuçsalci ahlak kuramları: Temel terimleri; iyi ve kötüdür. Asli yargı biçimlerini ise haz iyidir, acı kötüdür yargıları oluşturur. Sonuçsalci kuramlar, ahlaki eylemin değerini belirleyen şeyin eylemin sonucu olduğunu öne sürer. Sonuçlara bakar. Ahlaki eylemin sonucunun, kişiye ve eylemden etkilenenlere zarar veren kötü bir sonuç olması durumunda, bir eylemin ahlaki bakımdan kesinlikle yanlış olacağını savunur. Ahlaki yargıların, amaç ya da sonucun iyiliği ya da değeriyle haklı kılınacağını savunur. Hazcı ve mutlulukçu kuramlar, modern dönemin faydacılığı ve etiksel egoizm sonuçsal etik kuramı kapsamına girer. Faydacılık; hem kural hem de

³ Etiğin ahlaklılık düzeyidir. Alt düzeyi meta-etik oluşturur.

⁴ Consequentialist sözcüğünün karşılığı olarak sonuçsalci, sonuçlara odaklı; teleological sözcüğünün yerine amaçsal, amaçlara odaklı, deontological sözcüğünün yerine ödevsel bazen de Türkçede yerleştiği için deontolojik sözcüğü kullanılmaktadır. Teleoloji, amaç anlamına gelen Yunanca telos sözcüğünden türetilmiştir.

eylem faydacığı, sonuçsalci ahlak kuramlarının en iyi bilinen, işletmecilikte de en çok kullanılan ahlak kuramıdır.

b. Sonuçsalci olmayan ahlak kuramları: Temel terimleri; doğru ve yanlıştır. Ahlaki bir eylemin doğruluğu ya da yanlışığının, sonuçlarından bağımsız olarak, onun birtakım ahlaki ödev ya da eylem kurallarını yerine getirip getirmemesi tarafından belirlendiğini öne sürer. Sonuçlara değil, araçlara bakar. Bir eylemin doğruluğu ya da yanlışığı, hangi niyetle yapıldığına ve ne tür bir eylem olduğuna bağlıdır. Tek kurala dayanan ve çok kurala dayanan kuramlar olarak ikiye ayrılır. Tek kural kuramlarının en önemlileri evrensellik yasası ve Kantçılıktır. Ahlakta eylemin sonucundan ziyade, eylemin temelindeki niyet, ilke ve gerçekleştirdiği ödevin önemli olduğunu öne süren ödev ahlakı anlayışı, insanın akıllı ve sorumlu bir varlık olarak yerine getirmek durumunda olduğu birtakım ödevleri bulunduğu düşüncesinden hareketle, ahlakın temelinde ödevi yerleştirir. Çok kurallı kuramlar ise farklı ahlak kuramlarından destek alırlar. Bu kuramlardan en önemlileri; erdem kuramı, adalet kuramı, oransallık kuramı, birinci öncelikli görevler kuramı gibi kuramlardır (Ural, 2003, 12 -30)⁵. Her ahlak kuramı kendine has davranış ilke ve kurallarına sahiptir. İnsanlar bu ilkeleri ve kuralları toplumsallaşma yoluyla aile üyeleri, toplumsal gruplar, din ve örgün eğitim ile öğrenirler. Ahlak kuramları mükemmel olmayabilir. Her kuramın güçlü olduğu, zayıf olduğu yönleri olabilir⁶. Her kuram farklı sonuçlara yönlendirebilir. Ancak, kazara bir sonuca ulaşmak yerine, dikkatli ve değişik boyutlardan düşünme fırsatı verdiği için etik kuramları bilmek ve kullanmak faydalıdır.

İnsanlar ahlaki yargıda bulunurken ve ahlaki yargılarını gerekçelendirirken, belirtilen ahlak kuramlarından birine ya da birkaçına dayanırlar. İşletmecilik etiği yazınında da, sonuçsalci olup olmadıkları ölçütüne göre, ahlak kuramları ikiye ayrılır. Sonuçsalcılık ve deontoloji ahlaki gerekçelendirmenin iki genel sınıflandırması olarak kabul edilir (Bkz: Getz, 1990, 567).

Ahlak felsefesi olarak etik, normatif etik ve meta-etik olarak iki düzeyden oluşur. Meta-etik, ahlak felsefesinin ikinci ve alt düzeyidir. Normatif etiği kendisine konu edindiği için önce normatif etik tanımlanıp, açıklandı, şimdi sıra meta-etik ahlak felsefesinin meta-etik düzeyinde.

Meta-etik: Meta-etik, ahlaki kavramların anlamları, ahlaki önermelerin mantıksal statüsü ve ahlaki akıl yürütmenin yapısıyla ilgilendiği için etiğin mantığı durumundadır. Ahlak ilkeleri koymaz. Meta-etik konulmuş olan ahlaki yargıların özü ya da doğası ile ilgili olan iyinin tanımlanması, iyiliğin ve gerekliliğinin ne anlama

⁵ Etik kuramların her birinin ayrıntılı bir dökümünün yapılması bu çalışmanın hedef ve sınırlarını aşan mahiyettedir.

⁶ Etik kuramların güçlü ve zayıf yönlerinin bilinmesi, zaaflarından sakınma ve güçlü yönlerinden faydalanma açısından önem taşır. Etik kuramları ve onların güçlü ve zayıf yönlerini ayrıntılı bir biçimde incelemek için bakınız: Gensler, 1998.

geldiği, doğru ve yanlışla ilgili inanç ya da kanaatlerin nasıl temellendirileceği ya da haklı sayılacağı ve ahlaki ilkelerin nasıl belirleneceğinin metodolojisi ile ilgilidir. (Cevizci, 1997; Poyraz, 1996). Meta-etikğin iki temel kısmı vardır. Birincisi ahlaki yargıların özü ya da doğası ile ilgili olan iyinin tanımlanmasıdır. İkincisi, metodoloji ile ilgili olan ahlaki ilkelerin nasıl belirleneceğidir (Cevizci;2002, 6-9). Normatif etik alanın içeriğini, meta-etik alanın metodolojisini ve biçimini oluşturur. Ahlaki ilkeleri oluşturmanın yöntemini ve normatif etikle uğraşmanın koşullarını saptadığı için meta-etik daha temelde yer alır. Meta-etik, ahlak bilimini ve ahlakı varsayar, bu temel üzerine yükselir. Ahlaki yargıları, bu yargılarda geçen kavramları tahlil eder, kavramlar ve yargıların anlamlarını, kapsamlarını, birbirleri karşısındaki durumlarını inceler. Ahlak yargılarını incelemek, kavramsallaştırmak, mantıklı akıl yürüterek bu yargıları temellendirebilmek için ahlaki gerekçeler sunmak yani ahlaki gerekçelendirme (moral reasoning) ahlak felsefesinin önemli bir konusudur.

Ahlaki gerekçelendirme⁷; İnsan davranışlarının, kurumların ve politikaların ahlak normlarına uyup uymadığını belirlemek için mantıklı düşünme süreci olarak tanımlanmaktadır (Velasquez, 1998,30). Ahlaki gerekçelendirme iki unsur içerir (Velasquez,1998,30): Birincisi, makul ahlak normunun neyi gerektirdiği, yasakladığı, değer verdiği veya suçladığının anlaşılmasıdır. İkincisi, bir kişi, politika, kurum veya davranışın ahlaki normların gerektirdiği veya yasakladığı, değer verdiği veya suçladığı özelliklere sahip olduğunu gösteren kanıt veya bilginin varlığıdır.

İnsanlar, gerekçelerini tamamen farklı mantıklar ile ifade ettiklerinden, gerekçelendirmeler ahlaki gelişimin farklı aşamaları olarak tasnif edilir. Bu nedenle, ahlaki yargıya nasıl ulaşıldığının ve yargının nasıl temellendirildiğinin kritik unsuru ahlaki gerekçelendirmedir. Kararın kendisi değil karar vermede izlenen akıl yürütme süreci, gerekçelendirme önemlidir (Colby and Kohlberg, 1987 ve Rest, 1979 in Elm and Weber, 1994; Fraedrich vd., 1994; Robins, 1994; Morgan; 1995).

Ahlaki gerekçelendirmelerde dikkate alınması gerekli bazı özellikler vardır. Nuttall' a (1995, 221) göre, ne zaman ahlaki sorunlar üzerinde düşünülse, bir şeyin neden doğru ya da yanlış olduğuna ilişkin nedenlere bakılır. Sayılan nedenler, ister örtük ister açık olsun, kendisi de yine bir gerekçelendirmeye ihtiyaç duyan daha genel kurallara ya da ilkelere dayanır. Eğer sayılan gerekçeler sağlam olacaksa, farklı bağlamlarda sayılan gerekçeler de birbiriyle tutarlı olmak durumundadır. Bu, başvuru daha genel kuralların birbiriyle tutarlı olmaları gerektiği ya da onların pratiğini yöneten, örneğin, hangi kuralın daha önce geldiğinin belirlenmesi gibi daha başka kuralların olması gerektiği anlamına da gelir. Bu nedenle, ahlaki düşünmenin yeterliliğini değerlendirebilmek için de ölçütlere ihtiyaç duyulur (Bumin, 2002, 135 - 168): (1) Ahlaki düşünme/akıl yürütme mantıksal olmalıdır. Ahlaki düşünmenin analizi, ahlaki bir yargı oluşturmada kullanılan tartışma mantığının ciddi şekilde

⁷ İngilizce Reasoning sözcüğü kullanıldığı yere göre farklı anlamlar taşıyabilir. Burada, felsefedeki kullanılış biçimi ile gerekçelendirme olarak kullanılmaktadır.

incelenmesini gerektirir. Kullanılan ahlaki ve veri varsayımlar açık hale getirilmeli; eleştiriye sunulmalıdır. (2) Kişinin yargısını desteklemek için sunulan veri kanıtlar doğru, ilgili ve eksiksiz olmalıdır. (3) Kişinin ahlaki gerekçelendirmesi ile ilgili ahlak normları tutarlı olmalıdır. Kişinin sahip olduğu inançlar birbiriyle ve diğer standartlarla tutarlı olmalıdır. Birlikte var olamayacak ahlak standartlarına dikkat etmelidir. Bir kişinin ahlak standartları arasındaki tutarsızlık açıklanabilir ve düzeltilebilir olmalıdır. Ahlak standartları arasındaki tutarsızlığı gidermek için kişinin gerekçelerini incelemesi ve daha önemlisi seçmesi, ahlaki gelişimin gerçekleşmesi sürecinin önemli bir parçasıdır. Ahlaki gerekçelendirmede, ahlak standartlarının benzer durumlardaki her kişiye uygulanmasının sonuçlarını kabul etmeye istekli olmak da önemli bir tutarlılık unsurudur⁸.

İnsanlar dayandıkları ahlaki normu açıkça belirtmeden ahlaki yargıda bulunurlar. Ahlak normunun açıkça söylenmemesinin temel nedeni, normun genellikle açık olduğunun sanılmasıdır. İnsanlar ahlaki yargılarını dayandırdıkları ahlaki normu tanımlamak veya açıklamak yerine, çabalarının çoğunu, belirlemedikleri norma bir politika, kurum veya eylemin uyup uymadığına kanıtlar üretmeye harcarlar. Bir kişinin ahlaki normunu açık hale getirmemesi, incelenmemiş varsayımlar üzerine önemli kararları temellendirmenin yaratacağı sorunların hepsine, o kişiyi açık hale getirir. Varsayımın tutarsız olması ve akılcı bir temelden yoksunluğu karar vericiyi arzu edilmeyen sonuçlar doğuracak bir karar vermeye yönlendirebilir (Velasquez; 1998,31 -32).

Etik ve Ahlak Farkı

Etik ve ahlak sözcükleri pek çok kişi tarafından aynı anlamda kullanılmasına rağmen aslında birbirinden farklı kavramlardır. Etik ve ahlak birbirinin yerine kullanılmaması gereken, farklı anlamları olan sözcüklerdir. Ahlak, etiğin araştırma konusudur ya da etik ahlaki araştırma konusu yapar. Etik, felsefede ve bilimde bir disiplinin adıdır. Ahlak kavramının tersine, etik kavramı; doğru eylemlerin doğası ve gerekçelerini yansıtır (Beuchamp and Bowie, 1-2). Ne yapmanın doğru olacağı sorusu (ahlakın sorusu) ile doğru eylemin ne olduğu sorusu (etiğin sorusu) farklı şeyler sorar. Birinci durumda sorunun cevabı bir doğru eylem kavramına, geçerli bir ahlak normuna göre verilebilir. Belirli bir ahlak normuna göre hareket edilen bu düzey ahlaklılık düzeyidir. İkinci durumda - Erdem nedir? , Adalet nedir? , Doğru eylem nedir? -sorularına verilen cevaplar bu terimlerin kavramsallaştırılmasıdır. Kullanılan ahlaki terimlerin ne oldukları ve anlamları araştırılmaya, ahlaklılığın unsurları tartışılmaya, düşünceler dile getirilmeye, başkalarına aktarılmaya başlandığı zaman normal ahlaklılık düzeyi aşıp etik düzeyine girilmiş olunur (Kuçuradi 2003; Cevizci, 1997). Ahlak ve etik ayırımı bu sözcüklerin etimolojilerinden kaynaklanmaz. Felsefedeki kazanmış oldukları anlamlarından kaynaklanır. (Normatif

⁸ Ahlak standartlarının sadece ötekini boynunu kesecek kılıç gibi sallanmaması için aynı durumda aynı kılıcın sizin boynunuza da vurulmasını kabul edebilme tutarlılığı, ilkesi. Altın kural ya da evrensellik yasası: "Sana nasıl davranılmasını istiyorsan sen de başkalarına öyle davran".

etik ve meta-etik arasındaki düzey farkı ve önceki paragraftaki ayırım akılda tutulduğunda) Ahlak ve etik arasında bir düzey farkı bulunduğu söylenebilir. Ahlak sahibi ile etik sahibi arasındaki farklılık da bu düzey farkından oluşur. Ricoeur (1992, 170 içinde Haynes, 2002, 20), "İnsan, ahlak sahibi olabilmek için önce etik sahibi olmalıdır" diyerek, anlam farklılığını keskinleştirmektedir.

2. ETİKSEL KARAR VERME

Etiksel karar verme; etiksel standartları belirleme ve belirlenen standartlar çerçevesinde alternatif hareket tarzları arasından seçim yapma ve yapılan seçimi etiksel gerekçelendirme ile temellendirmedir.

İşlemecilikte etiksel konular, doğru ya da yanlış olarak değerlendirilmesi gerekli değişik eylemler arasından bir kişi ya da örgütün seçim yapmasını gerektiren sorunlar, durumlar veya fırsatlardır (Ferrell, Fraedrich and Ferrell, 2000,26). Bireyler etiksel ikilemler ile yüzleştiklerinde etiksel karar verme ihtiyacı ortaya çıkmaktadır (Trevino, 1986; Reidenbach and Robin, 1990). Etiksel ikilem, etiksel değerlerin çatıştığı durumlarda ortaya çıkar.

Etiksel karar vermenin doğasını anlayabilmek için etiksel karar verme modelleri geliştirilmektedir. Etiksel karar verme modelleri, ahlak kuramlarına ve ampirik araştırmaların bulgularına dayandırılmaktadır. Etiksel karar verme modelleri, etik araştırmaları yazınında, normatif modeller ve betimleyici modeller olarak iki grup altında incelenmektedir. Normatif modeller ne olması gerektiğine işaret ederken, betimleyici modeller örgütlerde gerçekte neler olduğunu tanımlamaya çalışmaktadır (Thorne and Ferrell, 1993; Loe vd. 2000).

2.1. Etiksel Karar Vermede Normatif Modeller

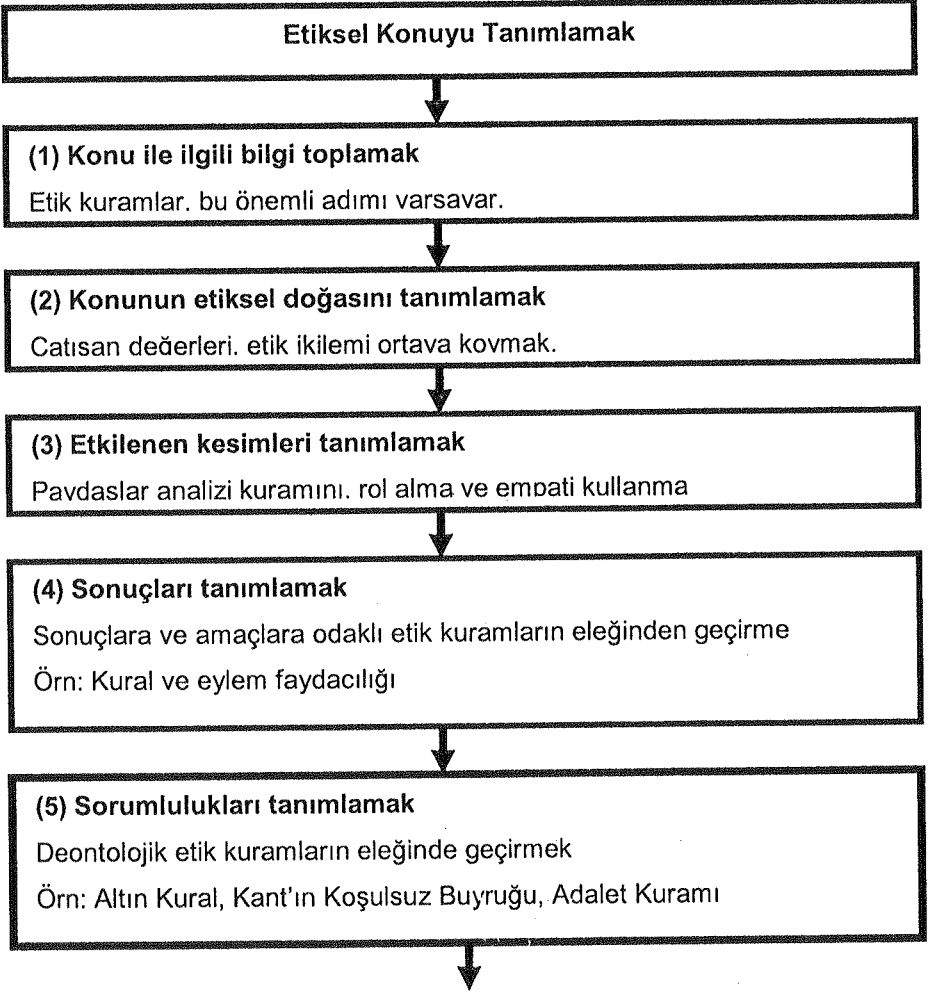
Normatif modeller, ahlak kuramlarına dayanır Ahlak kuramlarının, her tür ahlaki seçime uygulanabilirliği iş dünyasında karşılaşılan özgün etiksel ikilemler için de geçerlidir (Hartman, 998, 7-9; Ferrell, Fraedrich and Ferrell, 2000, 48-67; Trevino and Nelson, 2004, 88 -100). Yöneticilerin etiksel kararlar verirken hangi ahlak teorilerini kullandıkları konusu en çok araştırılan konulardan biridir (Premeaux ve Mondy;1993). Normatif etiksel karar verme modeline Trevino ve Nelson'ın (2004, 94 -100), bazı adımları etik kuramlara dayanan, sekiz adımlı etiksel karar verme süreci modeli, örnek olarak verilebilir (Şekil 1)⁹. Ahlak kuramları kadar çok normatif model üretmek olasıdır. İşletme yönetimleri, yönetici ve çalışanlarına etiksel bir ikilem ile yüzleştiklerinde, kararlarına rehberlik etmesi ve kararların etiksel niteliklerini gözden geçirmeleri için modeller sunmaktadırlar (Tablo 1)..

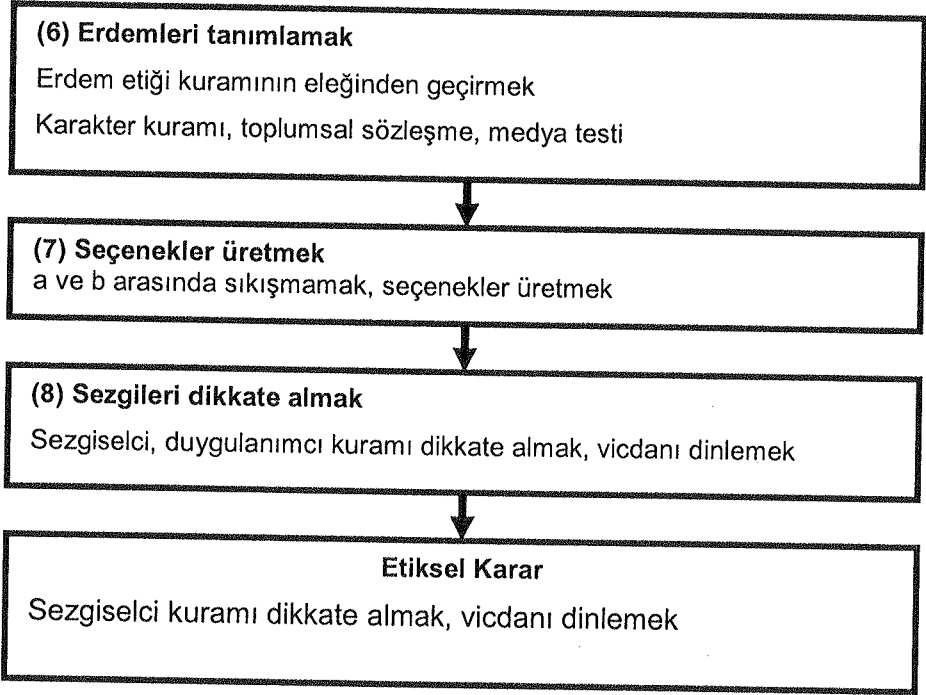
⁹ Sekiz adımdan oluşan ve eserde ayrıntıları ile örneklendirilerek açıklanan sürece, etiksel konuyu tanımlama ve etiksel karara ulaşma aşamaları tarafımdan ilave edilmiştir

2.2. Etiksel Karar Vermede Betimleyici Modeller

Betimleyici modeller, etiksel karar vermeyi etkileyen ilişkileri değerlendiren, test edilebilir ampirik çalışmalara dayanan pozitif modellerdir. Etiksel karar verme konusundaki anlayışı zenginleştiren, etiksel kararlara rehberlik eden betimleyici modeller, örgütlerde gerçekte neler olduğunu tanımlar, bilimsel araştırma araçları ile belirlenir ve güçlerini de buradan alır (Thorne and Ferrell, 1993; Loe vd. 2000).

Şekil 1. Normatif Etiksel Karar Verme Modeli Akış Şeması

Kaynak. Trevino ve Nelson, 2004'de sunulan metinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 1. Etiksel Karar Verme Testi Örnekleri

Örnek 1
Etiksel bir ikileme karşılaşıldığını gösteren bir terslik görüldüğünde ciddiye al.
Düşünmeye zaman ayır. İyi bir karar almak için zaman ayırmak, kötü bir karar alıp zamanı buna üzülmekle geçirmekten daha iyidir.
Firmanın duruma uygulanabilecek bir politikası olup olmadığı araştır.
Yöneticisi veya iş arkadaşlarının tavsiyelerine başvurun. İlk savunma aracı olarak yöneticiler düşünülmelidir. Kişi örgütteki pozisyonunun düzeyine bakmaksızın, diğer bir kişinin görüşünü almaktan çekinmemelidir.
Medya testi (açıklama testi) uygula. Karar ya da eylemin gazetede yer almasından ya da aile tarafından duyulmasından rahatsız olunacaksa, yapılmamalıdır.

Tablo 1'in Devamı

Örnek 2
Yaptıklarımın mutlu muyum?
Yaptığım şey belirsizliği azaltıyor mu?
Yaptıklarım huzur getirecek mi?
Öldüğümde nasıl hatırlanacağım?
Örnek 3
Eylem yasal mı?
Sizin anladığınız değerlerimize ve ilkelerimize uygun mu?
Eğer bunu yaparsan, kötü hisseder misin?
Gazetede nasıl görünür?
Şayet bunun yanlış olduğunu düşünüyorsan yapma, kendine zaman tanı.
Emin değilsen, sor.
Bir yanıt bulana kadar sormaya devam et.

Kaynak. Trevino ve Nelson, 2004'de sunulan metinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

İşletmecilikte etiksel karar verme ile ilgili araştırmalar; etiksel karar verme modellerinin ortaya koyduğu varsayımları doğrudan inceleyen ya da örgütlerdeki etiksel karar etkenlerini tanımlayan çalışmalardır. Bireysel ve örgütsel yaşam alanlarının farklı ortamlar olması, bu ortamda etiksel karar verme sürecinin belirleyicilerini farklılaştırmaktadır. Örgüt ortamında, etiksel karar verme ile ilgili insan davranışı anlaşılır ise, yöneticinin hem kendi hem diğerlerinin etiksel davranışlarını daha iyi anlayıp yöneteceğini varsayan akademisyenler, örgütlerde etiksel karar verme sürecinin bir modelini ortaya koymak ve varsayımlarını test etmek için çaba harcamaktadır (Ferrell ve Gresham, 1985; Rest, 1986; Trevino, 1986; Hunt ve Vitell 1986; Bommer, vd. 1987; Ferrell vd. 1989; Jones, 1991, Fritzsche, 1991; Strong ve Meyer, 1992; Trevino, 1992; Elm and Weber, 1994; Ford ve Richardson , 1994; Sims ve Keon, 1999; Chau ve Siu, 2000; Blasi, 1980 in Frey, 2000; Loe vd., 2000; O'Fallon ve Butterfield, 2005)¹⁰.

¹⁰ 1994'de Ford ve Richardson, 2000'de Loe ve arkadaşları ve 2005 de ise O'Fallon ve Butterfield etiksel karar verme konusunda yapılan ampirik çalışmaların kapsamlı birer taramasını yayımlamışlardır. Sonucusu, etiksel karar verme ile ilgili üst düzey yönetim dergilerinde yayımlanmış 174 makaleyi kapsamaktadır. Bu çalışmada bu araştırmaların dökümlerini yapmak yerine, sağladıkları bulgu ve bilgiler ile etiksel karar vermenin ne olduğunun, yönetici ve eğitimcilerin ne işine yarayabileceğinin üzerinde durulmaktadır.

Etiksel karar verme modelleri, genellikle Rest'in (1986) konunun ahlaki doğasını tanımlamak, ahlaki bir yargıda bulunmak, ahlaki bir niyet oluşturmak ve ahlaki eyleme girmek olmak üzere dört adımdan oluşan, ahlaki karar verme modeli üzerine kurulmaktadır (Jones, 1991; Loe and Weeks, 2000; Rest, 1986). Etiksel karar verme; durumu tanımlama, karar verme, niyet ve davranışı kapsamaktadır. Araştırmalar, karar vermenin bu aşamalarının yüksek oranda birbiri ile ilişkili olduğunu göstermektedir (Ford ve Richardson, 1994; Loe vd., 2000; Mayo ve Marks, 1990; Singhapakdi vd., 1996). Mevcut etiksel karar verme modelleri, etiksel kararları etkileyen değişkenleri ortaya koymakta, önerilerini test etmekte ve örgütlerde etiksel kararların nasıl verildiği konusunda kuramsal bir temel sağlamaktadır (Trevino vd., 1998; Jones, 1991; Singhapakdi vd., 1999).

Ford ve Richardson (1994), Loe ve arkadaşları (2000), O'Fallon ve Butterfield (2005) etiksel karar verme konusunda yapılan ampirik çalışmaların kapsamlı birer taramasını yayımlamışlardır. Bu çalışmalardan, bu konuda yapılan ampirik çalışmaların bir özetini, değerlendirmesini ve bu konuda ihtiyaç duyulan araştırma önerilerini elde etmek mümkündür.

Bu çalışmalarda, etiksel karar verme sürecinin aşamaları yani ahlaki konunun doğasını tanımlamak, ahlaki yargıda bulunmak, ahlaki motivasyon oluşturmak ve ahlaki davranışa girmek bağımlı değişkenler; bireysel faktörler, örgütsel faktörler, ahlaki yoğunluk ise bağımsız değişkenler olarak ele alınmıştır. Her araştırma her bağımlı ya da bağımsız değişkeni kullanmamıştır. Etiksel kararları etkileyen değişkenleri araştıran çalışmalar konusunda bir tarama makalesi yayınlayan Loe ve arkadaşları (2000), incelenen konuları araştırma sayılarının çokluğuna göre en kapsamlı incelenen konular ve az incelenen konular diye ikiye ayırmaktadır¹¹. Buna göre birinci gruba giren konular; cinsiyet, ahlak felsefesi, eğitim, çalışma deneyimi gibi kişisel faktörler ve örgütsel kültür, örgütsel iklim, etik kodları, farkındalık, ödüller ve cezalar, diğer önemli kişiler (üstler, akranlar, arkadaşlar) gibi örgütsel faktörlerdir. İkinci gruba giren faktörler, bilişsel ahlaki gelişim, yaş, kontrol merkezi, niyet gibi kişisel faktörler ve milliyet, din, fırsat gibi örgütsel faktörler ve ahlaki yoğunluk faktörüdür.

Ahlak psikolojisi araştırması, etiksel bir ikileme yüzleşen insanın nasıl düşündüğü konusunda bilgiler sunmaktadır. Etiksel ikilem durumlarında insanların düşünme ve davranma yollarını etkileyen bireysel özellikler araştırmalar ile açık hale gelmektedir. Ahlak psikolojisinin sunduğu bilişsel ahlaki gelişim kuramı, kontrol merkezi kuramı, ego gücü kuramı; insanların nasıl düşündüğü ve davrandığının anlaşılmasına katkı sağlamaktadır (Trevino and Nelson; 2004, 110 -111).

¹¹ Önemlerine göre değil, araştırma sayılarının çokluğuna göre gruplanmıştır. En çok incelenen faktör, nispeten kolay olduğu için çok incelenmiş olabilir, en önemli faktör anlamına gelmemektedir. Örneğin, cinsiyet, eğitim, kaç yıldır çalışıldığı gibi soruları sormak kolaydır.

Etiksel karar verme üzerinde örgütsel ve bireysel değişkenlerin etkili olduğu konusunda dikkate değer bir uzlaşma bulunmakta ve çalışmaların çoğunluğu kişisel faktörler ve örgütsel özellikler üzerine odaklanmaktadır. Ahlaki yargıda bulunmak ve ahlaki davranışa girmek arasındaki ilişkiyi cinsiyet ve bilişsel ahlaki gelişim gibi bireysel faktörler; etiksel iklim, etiksel kültür, etik kodları ve ödüller gibi durumsal faktörler etkilemektedir. Araştırmalar, etiksel konunun ahlaki yoğunluğunun da etiksel karar vermeyi etkilediğini göstermektedir (Ferrell ve Gresham, 1985; Trevino, 1986; Rosenberg, 1987; Jones, 1991, Ford ve Richardson, 1994; Singhapakdi vd., 1996, Robin, Reidenbach and Forest, 1996, Frey, 2000; Loe vd., 2000; Davis vd., 1998; Morris ve McDonald, 1995; Singer, 1996; Singer ve Singer, 1997; Singer vd., 1998; Singhapakdi vd., 1999; Valentine ve Fleischman , 2003).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Örgütlerde etiksel karar vermeyi anlamaya çalışan biri için atılacak en az iki adım bulunmaktadır. Bunlardan birincisi etiksel karar verme ile ilgili normatif etik modelleri incelemek, ikincisi etiksel karar verme ile ilgili betimleyici etik modelleri incelemektir. Birincisi ideal olanı söylemektedir, ikinci gerçekte olanı söylemektedir. Böylece, gerçek ve ideal arasındaki fark gerekçeleri ile anlaşılabilirse, bu açığı kapatmak için geliştirilebilecek stratejiler de tasarlanabilir.

Etiksel karar verebilmek için etiksel konuyu tanımlayabilmek; etiksel konuyu tanımlayabilmek için ahlak normlarının doğası ve işlevlerini bilmek gerekir. Bunun tersi durumda, ahlaki yargının etiksel niteliği zayıflayıp, sorgulanabilir hale gelebilir. Adil olmaktan herkes söz edebilir. Ancak adil olmayı kavramsallaştıramayan birinden adil olması beklenemez. Kararın etiksel niteliğini, kararın nasıl temellendirildiği, yani etiksel gerekçelendirme belirler. Bu nedenle, ahlaki gerekçelendirmenin ne olduğu, nasıl tanımlandığı ve ölçüldüğünün kavranması, etiksel karar vermenin doğasının anlaşılmasında önemli bir adım oluşturmaktadır. İyi oturmuş etiksel kuramların öğrenilmesi yöneticilerin etiksel konuların farkına varmalarına ve etiksel kapasitelerinin gelişmesine yardımcı olabilir. İşletmecilik etiği yazınında, etiksel karar vermede kullanılabilecek normatif etiksel karar verme modelleri önerilmektedir. Bunları incelemek, bunlar arasından seçim yapmak, benzerlerini üretmek işletmecilik etiği öğrencilerine ve yöneticilerine yardımcı olabilir.

Örgütlerde etiksel karar vermenin doğasını anlamada betimleyici kuramları dikkate alan ve test eden araştırmaların incelenmesi önemli katkı sağlayabilir. İnsan etiksel davranışta bulunacağı zaman, etiksel olarak doğru eylemin ne olduğuna karar vermek; diğer yollar arasından etiksel olarak doğru olanı seçmek zorundadır. Aklına yattığı gibi davranmanın ahlaki olarak doğru bir yol olduğuna karar vermişse, kararı izlemeli ve yapmalıdır. İnsanlar daima en iyi kararları vermezler, en iyi kararı tanımladıkları zaman bile, bu kararı takip etmek için isteksiz olabilirler. Araştırmalar bunun niçin böyle olduğuna dair bazı gerekçeler bulmaktadır. Psikoloji bilimi, bireyler ne yapmalıdır tartışmasının tam tersine, etiksel ikilemlere yanıt olarak bireylerin nasıl

düşündükleri ve gerçekten ne yaptıklarını tanımlamak için bireysel farklılıklar ve bilişsel süreçler gibi psikolojik faktörler sunmaktadır. Etiksel davranışları yönetebilmek için nasıl düşünülmesi gerektiğinin yanı sıra gerçekten nasıl düşünüldüğü de öğrenilmelidir.

Araştırmalar, etiksel karar verme üzerinde bireysel ve çevresel faktörlerin rolü olduğuna işaret etmektedir. Etiksel karar verme ve etiksel karar verme üzerine hangi faktörlerin etkili olduğu konusunda yapılan araştırmalar, örgütlerde etiksel kararlar alınmasına yardımcı olabilecek önemli bulgular sunmaktadır. Bilimsel araştırmalar, etiksel kararların niteliğinin yükseltilmesine katkı sağlayacak uygun ortamı tanımlayan, uygun ortamın nasıl oluşturulacağını açıklayan, uygun ortama ulaşmada izlenmesi gerekli politika ve stratejilerin neler olabileceği, nasıl geliştirileceği ve nasıl uygulanacağına yön verebilecek bulgular sunmaktadır. Yöneticiler ve eğitimciler için, karar verme zayıflıklarından; önyargılardan ve bilişsel engellerden kaçınmanın, iş-görenlere ve öğrencilere rehberlik edebilmenin en iyi yolu bilimsel araştırma bulgularının farkında olmaktır.

KAYNAKÇA

- Bauman, Z. (1988). *Postmodern etik*. (Çev: Türker, A.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Beauchamp, T. L., Bowie, N. E. (1997). *Ethical theory and business* (5th ed.) New Jersey: Prentice Hall, 1-2.
- Bommer, M., Gratto, C., Gravander, J., & Tuttle, M. (1987). A behavioral model of ethical and unethical decision making. *Journal of Business Ethics*, 6, 265 -280.
- Bumin, T. (2002). *Ahlak felsefesi (Etik)*. Felsefe 2002. Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği Yayın No. Tusiad – T /2002/2002/12-38.
- Cevizci, A. (1997). *Felsefe sözlüğü*. (Genişletilmiş İkinci Baskı). Ankara: Ekin Yayınları.
- Cevizci, A. (2002). *Etiğe giriş*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Çalışlar, A. (1983) *Ansiklopedik kültür sözlüğü*. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Chau, L., Siu, L. W. (2000). Ethical decision-making in corporate entrepreneurial organizations. *Journal of Business Ethics*, 23, 365-375.
- Davis, M. A., Johnson, N. B., & Ohmer, D. G., (1998). Issue contingent effects on ethical decision making: A cross-cultural comparison. *Journal of Business Ethics*, 17, 373-389.
- Elm, D.R. & Weber, J. (1994). Measuring moral judgment: The moral judgment interview or defining issue test?. *Journal of Business Ethics*, 13, 341-355.
- Ferrell, O. C. & Gresham, L. G. (1985). A contingency framework for understanding ethical decision making in marketing. *Journal of Marketing*, 49 (Summer), 87-96.
- Ferrell, O. C., Gresham, L. G., & Fraedrich, J. (1989) A synthesis of ethical decision models for marketing. *Journal of Macromarketing* 9, 55-64.

- Ferrell, O. C., Fraedrich, J., & Ferrell, L. (2000). *Business ethics: Ethical decision making and cases*. Boston: Houghton Mifflin Company.
- Ford, R. C. & Richhardson, W. D. (1994). Ethical decision making: A review of the empirical literature. *Journal of Business Ethics*, 13, 205 -221.
- Fraedrich, J., Thorne, D.M., & Ferrell, O. C. (1994). Assessing the application of cognitive moral development theory to business ethics. *Journal of Business Ethics*, 13, 829-838.
- Frey, B. F. (2000). The impact of moral intensity on decision making in a business context. *Journal of Business Ethics*, 26, 181-195.
- Fritzche, D. J. (1991). A model of making incorporating ethical values, *Journal of Business Ethics*, 10, 841- 852.
- Fromm, E. (1995). *Erdem ve mutluluk*. (Çev. Yörükan, A.). Ankara: Türkiye İş Bankası K.Y., 335.
- Getz, K. A. (1990). International codes of conduct: An analysis of ethical reasoning. *Journal of Business Ethics*, 9, 567-577.
- Gensler, H. J. (1998). *Ethics: A contemporary introduction*. Roudledge, London.
- Hartman L. P. (1998). *Perspectives in business ethics*. Chicago: McGraw-Hill International Editions.
- Haynes, F. (2002). *Eğitimde etik*. (Çev. Akbaş, S. K.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hunt, S. D. & Vitell, S. (1986). A general theory of marketing ethics. *Journal of Macromarketing*, 68 (Spring), 5-16.
- Jones, T. M. (1991). Ethical decision making by individuals in organization: An issue-contingent model. *Academy of Management Review*, 16(2), 366-395.
- Köknel, Ö. (1996). *Bireysel ve toplumsal şiddet*. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Kuçuradi, İ. (2003). *Etik ve etikler*. Türkiye Mühendislik Haberleri, S. 423 - 2003/1, 7-9.
- Loe, T. W., Ferrell, L. & Mansfield, P. (2000). A review of empirical studies assessing ethical decision making in business. *Journal of Business Ethics*, 25, 185-2004.
- Loe, T. W. & Weeks, W. A. (2000). An experimental investigation of efforts to improve sales students moral reasoning. *Journal of Personal Selling and Sales Management*, 20, 243-251.
- Mayo, M. A. & Marks, L. J. (1990). An empirical investigation of a general theory of marketing ethics. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 18, 163-171.
- Morgan, C. T. (1995). *Psikolojiye giriş*. (11.Baskı). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü Yayınları, Yayın No: 1.
- Morris, S. A. & McDonald, R. A. (1995). The role of moral intensity in moral judgments: An empirical investigation. *Journal of Business Ethics*, 14, 715-726.
- Nuttall, J. (1995). *Ahlak üzerine tartışmalar: Etiğe giriş*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- O'Fallon, M. J. & Butterfield, K. D. (2005). A review of the empirical ethical decision-making literature: 1996 -2000. *Journal of Business Ethics*, 59, 375-413.
- Özlem, D. (2004). *Etik - ahlak felsefesi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Pieper, A. (1999). *Etiğe giriş*. (Çev. Atayman, V. - Sezer, G.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Poyraz, H. (1996). *Dil ve ahlak*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Premeaux S. R. & Mondy, R. W. (1993). Linking management behaviour to ethical philosophy. *Journal of Business Ethics*, 12, 349-357.
- Reidenbach, R. E. & Robin, D. P. (1990). Toward the development of a multidimensional scale for improving evaluations of business ethics. *Journal of Business Ethics*, 9, 639-653.
- Robbins, S. P. (1994). *Management*. (4th ed.). New Jersey: Prentice Hall International, Inc.
- Rosenberg, R.D. (1987). Managerial morality and behavior: The questionable payments issue. *Journal of Business Ethics*, 6, 1-26.
- Russell, B. (1993). *Bilim ve din*. (Çev. YAVUZ, H.). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Sims R. L. & Keon, T. L. (1999). Determinants of ethical decision making: The relationship of the perceived organizational environment. *Journal of Business Ethics*, 19, 393-401.
- Singer, M. S. (1996). The role of moral intensity and fairness perceptions in judgments of ethicality: A comparison of managerial professionals and the general public. *Journal of Business Ethics*, 15, 469-474.
- Singer, M. S. & Singer, A. E. (1997). Observer judgments about moral agents. Ethical decisions: The role of scope of justice and moral intensity. *Journal of Business Ethics*, 16, 473-484.
- Singer, M., Mitchell, S. & Turner, J. (1998). Consideration of moral intensity and ethicality judgment: Its relationship with Whistle Blowing and Need-for-Cognition. *Journal of Business Ethics*, 17, 527-541.
- Singhapakdi, A., Vitell, S. J., & Kraft. (1996). Moral intensity and ethical decision-making of marketing professionals. *Journal of Business Research*, 36, 245-255.
- Singhapakdi, A., Vitell, S. J. & Franke, G. R. (1999). Antecedents, consequences, and mediating effects of perceived moral intensity and personal moral philosophies. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 27, 19-36.
- Strong K. C. & Meyer, G. D. (1992). An integrative descriptive model of ethical decision making. *Journal of Business Ethics*, 11, 89-94.
- Türk Dil Kurumu. (1988). *Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Thorne, D. M. & Ferrell, O. C. (1993). Assessing the application of cognitive moral development theory to business ethics. *Journal of Business Ethics*, 10, 829 -838.
- Trevino, L. K. (1986). Ethical decision making in organizations: A person-situation interactionist model. *Academy of Management Review*, 601-617.
- Trevino, L. K. (1992). Moral reasoning and business ethics: Implications for research, education and management. *Journal of Business Ethics*, 11, 445-459.

- Trevino L. K. & Nelson, K. A. (2004). *Managing business ethics: Straight talk about how to do it right*. (3rd ed.). New York: John Wiley & Sons Inc.
- Ural, T. (2003). *İşletme ve pazarlama etiği*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Valentine, S. & Fleischman, G. (2003). Ethical reasoning in an equitable relief innocent spouse context. *Journal of Business Ethics*, 4, 325-339.
- Velasquez, M. G. (1998). *Business ethics concepts and cases*. (4th ed.). New Jersey: Prentice Hall.

Atıf İçinde Atıf Kaynaklar

- Blasi, A. (1980). Bridging moral cognition and moral action: A critical review of the literature. *Psychological Bulletin*, 88, 1-45.
- Colby, A. & Kohlberg, L. (1987). *The measurement of moral judgment*. Theoretical Foundations and Research Validations, Volume I. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rest, J. (1979). *Revised manuel for the defining issues test: An objective test of moral judgment development*. Minneapolis: Moral Research Projects.
- Rest, J. (1986). *Moral development: Advances in research and theory*. New York: Praeger Publishers.
- Ricoer, P. (1981). *Hermeneutics and human stories: Essays in interpretation*. Cambridge: Cambridge University Press.